

і навіть може бути одним з прийомів наук. пізнання світу.

ПлВ, КО

Спіритуалізм (від франц. — *spiritisme*, від лат. *spiritus* — душа, дух) — об'єктивно-ідеалістичний філос. погляд, що розглядає дух в якості першооснови дійсності, як безтілесну субстанцію, яка існує поза матерією і незалежно від неї. Як філософський термін уперше був введений В.Кузеном в 19 ст. В подальшому С. стали наз. школи і напрями у франц. та італ. філософії 19—20 ст. Всі реліг. вірування в існування Бога і безсмерття душі є за своєю суттю спіритуалістичними. Як спіритуалістичні можуть бути охарактеризовані різноманітні давні і нові філос. вчення (Платон, Августин, Г.Лейбніц, Дж.Берклі та ін.).

ПлВ, КО

Спокуса — реліг. міфолог. мотив, що зустрічається у багатьох релігіях і пов'язаний з подоланням персонажами всіляких спокус з боку темних і злих надприродних сил.

СВ

Спокута — 1) умилююче жертвоприношення божествам з метою отримання від них прощення за заподіяні їм образи й кривди. Поняття С. виникло ще в давнину з антропоморфних уявлень про богів, схожих на людей, схильних ображатися, мстити та прощати. У християнстві, буддизмі поняття С. є одним з найважливіших догматів; 2) жертвний подвиг Ісуса Христа, мученицька смерть і воскресіння якого позбавили людство від прокляття й смерті, що тяжіли над ним з часів гріхопадіння Адама та Єви. Ця жертва згідно з христ. віровченням примирила Бога з людьми, вони повірили в Ісуса Христа. Завдяки таїнству хрещення С. відкрила людям шлях до спасіння. Спокутна жертва Христа мала спокутну силу саме тому, що він був досконалою, безгрішною особою, Сином Бога.

СВ, ЛБВ

«Справа Гниличок» — рішення реліг. громади с.Гнилички (нині Підволочиського р-ну Тернопільської обл.) на поч. січня 1882 перейти з унії у православ'я. Викликане тяганиною церк. властей з відкриттям парафії та будів-

ництвом церкви. Хоч «С.Г.» фактично виявилась декларативною акцією, вона набрала церк.-політ. характеру. Після владження конфлікту громада села залишилась греко-католицькою. «С.Г.» прискорила проведення Ватиканом реформи ордену василіан.

ПП

Ставропігія (від грецьк. — *хрест і стверджую, або вбиваю*) — право духовних закладів, установ (монастирів, ін-тів) на особливу самостійність у діяльності. Ставропігійні монастирі керувалися не єпархіальними архієреями, а безпосередньо патріархом і користувалися особливими привілеями. Назва «ставропігійний» означала, що хрест у цих закладах (монастирях) встановлювали патріархи. Хрест ставився за святою трапезою (престолом) і прикрашався коштовностями.

ЯВ

Старецтво — ченечий ін-т, заснований на духовному керівництві старцем ченцем-наставником аскетичною практикою послушника. С. зародилося на поч. 4 ст. в Єгипті в середовищі христ. чернецтва. В 10 ст. одним з його центрів стала св. г. Афон, де було збудовано кілька правосл. монастирів. Стосунки між старцем і послушником передбачали добровільний і беззастережний послух останнього першому, що сприяло відтворенню реліг.-аскетичного життя в монастирях. С. виконувало й «зовн.» функцію — зміцнювало вплив релігії на мирян. Найкрупнішим центром С. в Росії була Оптина пустинь, чоловічий монастир поблизу Козельська.

ФМ

Старий Завіт — 1) поняття бібл. богослов'я та біблеїстики, що означає угоду, котру Бог уклав з давньоєвр. народом з метою зберегти чи відновити істинну віру та істинне богопоклоніння (див. Завіт, Зақон); 2) сформоване протягом 1 тис. до н.е. (див. Канон біблійний) зібрання «священних книг», що складають першу, дохрист. частину Біблії. С.З. є сакралізованим зображенням історії людства як свящ., освяченої постійною присутністю Бога та його участю в долі кожного народу та людини. Гол. проблемою С.З. є угода з Богом та шляхи її дотримання че-

рез правдиве виконання божеств. встанов. За структурою С.З. поділяється на книги істор.-оповідні, пророцькі та повчально-поетичні. Серед перших виділяється П'ятикнижжя Мойсееве (євр. Тора) та Книга Ісуса Навіна, які охоплюють поч. історії створеного світу та патріархальну, «доісторичну» епоху. Решта істор. книг, хоча й суб'єктивні, спирається на реальні події, що відбувалися на Близькому Сході протягом I тис. до н.е. і підтверджуються даними істор. наук. Пророцькі книги подані у вигляді авторських творів представників поширеного серед іудеїв I тис. до н.е. ін-ту пророків (див. Пророки біблійні). Поділяються, очевидно за обсягом, на книги «великих» і «малих» пророків. Гол. проблема тут — відповідальність «обраного» народу перед Богом за недотримання Завіту з ним, а також провіщення майбутнього духовного оновлення, що прийде через численні випробовування. Повчально-поетичні книги нечисленні, але різноманітні за жанром та оригінальні за проблематикою. Вони подають приклади реліг.-філос., художньо-естетичн., морально-етичн. осмислення місця людини в житті та її стосунків з Богом. Тут характерними є намагання співставити божеств. і людську мудрість, відшукати безкінечний змісл у кінченному бутті. Іуд. версія С.З., історично поділяючись на 22 або 24 книги, складається з 3-х частин: Тора (П'ятикнижжя), Небіім (Пророків) та Кетубім (Писань, повчально-філос. та поет. л-ри). Звідси назва «Танах» або «Танах» за поєднанням перших літер «т», «н», «к». Причому Тора є об'єктом та знаряддям культу в іудаїзмі (див. П'ятикнижжя Мойсееве). Христ. версії С.З. складаються з «каноніч.» частини (39 книг, визнаних протестантами) та «неканоніч.» додатків (11 книг, вживаних серед православних). Рим.-катол. церква визнає 45 книг С.З. канонічними (див. Канон біблійний).

ГС

«Старий Ізраїль» — течія христівірів, яка виділилася в 30-х рр. 19 ст. з постництва. Заснував «С.І.» держ. селянин Перфіл Катасонов. Підтримуючи вчення постників про втілення Христа в «обраних людях», він водно-

час відмінив ряд обов'язкових для них харчових заборон, дозволив шлюби між членами общини, ввів обмеження на прояви реліг. екстазу. Катасонов непримиримо ставився до правосл. церкви, наз. її служителів «псами», «собаками». Для нього «світом» було все людське суспільство, яке не визнає Христа. Згідно з вченням Катасонова рай — це обраний народ, народ Ізраїлю. Прагнучи надати христівірству риси церк. орг-ції, Катасонов об'єднав їх громади в округи на чолі з «апостолами». В 80-х рр. 19 ст. нараховувалось 25 тис. христівірів. Розглядаючи себе як обраний народ на чолі з «живим Христом», після смерті Катасонова його послідовники стали наз. себе «Старий Ізраїль». Але секта швидко розпалася на ряд «князівств». На розвалинах «С.І.» виріс «Новий Ізраїль».

КА

«Стародавньої астронавтики» теорія — сукупність натуралістичних і містико-реліг. концепцій, що намагаються вирішити проблему палеовізиту — відвідин Землі посланцями поземних цивілізацій геологічному або істор. минулому. «С.а.»т. виростає з уфології містичної наприкін. 60-х рр. 20 ст. Її творцем був швейцарський паракультуро-лог Е. фон Денікен. Вирішальну роль у виникненні людини і релігії він відводив прибульцям з Космосу, що сприяло модернізації провіденціалізму і креаціонізму традиц.-доктринальних релігій. Ідеї Е. фон Денікена, що стали елементом масової культури, поширює Т-во старод. астронавтики (1973), яке збирає докази існування в далекому минулому на Землі розвинутої цивілізації, а також про відвідини Землі інопланетними астронавтами. Для підтвердження «С.а.»т. її прибічники посилаються на ряд феноменів природи, а також матеріальної та духовної культури різних епох і народів (фрески Дечанського монастиря, япон. статуетки догу, фігури плоскогогі'я Наска, міфологія догонів, шумерів, Старод. Китаю, «зальцбургський паралелепіпед» тощо).

ША

Стародуб'є — місцевість на Чернігівщині, де наприкінці 17 ст. виник один із старообрядських біглопопівських центрів, куди, рятуючись від пересліду-